

Božo Repe

RUDOLF MAISTER

Od zgodovinske osebnosti do osrednje mitološke figure slovenskega kolektivnega imaginarija

»Pogumna, neustrašna, nenavadna, karizmatična [...], takšna naj bi bila Maistrova pot. Takšen je bil general in pesnik Rudolf Maister. Drzno in odločno je zavzel državne in narodne meje ter postavil temelje današnji slovenski državi. Vendar kljub temu v slovenskem kolektivnem spominu dolgo ni zasedel ustreznega mesta. V novih časih pa se je Rudolf Maister kot feniks dvignil iz pepela... General široko odpira vrata in spet samoza-vestno, usodno premika meje: za nov pogled na slovenske kraje in za novo pot v prihodnost.«

Uvodni zapis na spletni strani www.rudolfmaister.si

Citirani zapis je le ena izmed mnogih nekritičnih glorifikacij, ki danes spremljajo ime Rudolfa Maistra. Možakar v uniformi, s košatimi brki in sabljo v današnji slovenski krajini spomina stoji visoko nad vsemi drugimi. Na vrh, višji od simbolnega Triglava, je prišel po tridesetletnem premočrtnem vzponu. Leta in desetletja prej je bila njegova pot mnogo bolj ovin-kasta. Potrpežljivo je moral čakati v anonimnosti ali prenašati za zgodovinske osebe običajne bodisi stvarne bodisi nestvarne politične in strokovne kritike svoje osebnosti in svojega dela.

Spletno poizvedovanje – za natančno število bi bila potrebna raziskava, ker podatki danes še niso sintetizirani – pokaže, da je danes po Maistru poimenovanih več kot šestdeset ulic, šol, društev itd. Ima številna spominska znamenja, table in druga obeležja, svoj državni praznik, raznolike oblike časčenja ob obletnicah, npr. leto Rudolfa Maistra, ki je bilo leta 2024 po odloku Vlade Republike Slovenije, društva ki sistematično skrbijo za njegovo mitiziranje ...

Prva obeležja Maistra so nastala še v času Kraljevine SHS, sledilo jih je tudi nekaj v času Socialistične republike Slovenije. Njegov doprnski kip je bil v občinski stavbi v Mariboru postavljen leta 1926, nato je bil še pred prihodom nemške okupatorske vojske v mesto umaknjen. Po vojni je doživel več selitev, med njimi je bil leta 1971 iz muzeja, kjer je bil pospravljen v pozabi, vrnjen v občinsko stavbo, leta 1978 je bil prestavljen pred osnovno šolo Šentilj, nato pa v kadetnico. Ob obletnici leta 1958 so borci za severno mejo v Mariboru dobili spomenik, na katerem je stiliziran lik generala Maistra. Če k temu dodamo še celopostavni kip v Kamniku iz leta 1970, pa celopostavni spomenik iz leta 1987 na tedanjem Leninovem, sedaj Maistrovem trgu v Mariboru – danes vleče sabljo proti Hrvaški, da ne bi prišlo do avstrijske jeze, če bi jo obrnil proti Šentilju – in nekaj drugih spominskih obeležij in poimenovanj, bi bilo to morda z dodatnim kipom v Ljubljani in še čem glede na njegovo zgodovinsko vlogo povsem spodobna obeležitev tudi v samostojni državi. A ne, po slovenski osamosvojitvi se je sprožil maistrovski plaz glorifikacije: spomenik na konju v Ljubljani pred glavno železniško postajo (1999), že naslednje leto še eden pred ministrstvom za obrambo, nato v Kranju (2002), Ljutomeru (2010), Ptuj (2012) ...

Maistra prekaša le ena zgodovinska figura, France Prešeren, namreč. Ta ima daleč čez sto poimenovanj kulturnih institucij, ulic, trgov in mnogo drugega, najbolj prestižno kulturno nagrado, vrsto spominskih obeležij, najbolj prepoznaven slovenski spomenik v Ljubljani, še enega manjšega na Bledu, pa v številnih drugih državah, v Pragi, Splitu, Zagrebu, nazadnje ga je leta 2018 dobil v Podgorici. A Prešeren in Maister resnici na ljubo le nista iste kategorije zgodovinskih osebnosti. Prešeren je bil ključna osebnost pri oblikovanju slovenskega jezika in kulture, pri nastanka naroda, torej, Maister pa je bil lokalni vojaški poveljnik, pomemben za ohranitev dela slovenskega ozemlja.

A bodimo razumevajoči in Maistra sprejmimo v kategorijo tistih vojakov, ki so »postavili temelje današnji slovenski državi,« kot pravi vzhičeni stavek

na spletni strani Maistrovih poti. Če ga damo v družbo dveh takih, tj. Josipa Broza - Tita, poveljnika jugoslovanske partizanske vojske, edinega zavezniškega poveljnika, ki je bil v bitkah ranjen, predsednika Jugoslavije, najbolj zaslužno zgodovinsko osebo, da je Slovenija dobila republiško državnost in spremenila zahodno mejo, ter Franca Rozmana - Staneta, legendarnega partizanskega poveljnika, je Rudolf Maister absolutni zmagovalec. Tito, pri katerem se vojaška funkcija potencira s politično in državniško, je padel na kakšnih od dvajset do trideset poimenovanj, edini impozantni celopostavni kip v nadnaravni velikosti je uspel ohraniti le v Velenju, nekdanjem Titovom Velenju. Komandantu Stanetu je uspelo ohraniti med petnajst in dvajset poimenovanj, nekaj spominskih obeležij – osrednji je v vasi Lokve pri Črnomlju, kjer je bil glavni štab partizanske vojske in kjer so v spomin nanj redna spominska srečanja –, in osrednji spomenik v Ljubljani, ki je hkrati spomenik partizanskemu boju z alegorijo zmage. Pri slednjem pa gre bolj kot ne za t. i. »nevidni spomenik«, mimo katerega ljudje na križišču Slovenske ceste in Šubičeve ceste hodijo, ne da bi ga zares videli oziroma zaznali. Komendant Stane je dobil tudi svoj spominski kovanec. Slovenska vojska ima do njega ambivalenten odnos, ki je v partitokratski, ideološko razdeljeni Sloveniji odvisen od tega, kdo vlada in kdo ima obrambnega ministra, saj po fevdalni delitvi resorjev in interesov ministri postanejo praktično absolutni gospodarji na svojem področju. Vojašnico v Ljubljani, ki je bila imenovana po Francu Rozmanu – Stanetu, so v času desnega ministra Aleša Hojsa leta 2012 preimenovali po Edvardu Peperku, padlem teritorialcu pri Trzinu. Svojo vojašnico je Franc Rozman - Stane za uteho dobil v času levega ministra Romana Jakliča leta 2013 v Celju.

Rudolf Maister je Slovenski vojski še posebej prav prišel tudi zato, ker je lahko od njega in prostovoljcev za severno mejo – po novejših interpretacijah »prve slovenske vojske« – naredila zgodovinski lok do teritorialne obrambe v času osamosvojitve in s tem do Janeza Janše, ki pa ga večinski del slovenske javnosti le ne sprejema kot neposredne figure »osvoboditelja«, njegovi zvesti privrženci pa si, nasprotno, na Maistrovem mestu čaščenja želijo prav njega. Zadnja v vrsti takšnih poskusov sta bila ustanovitev Muzeja osamosvojitve, ki naj bi postal nekakšen mavzolej osamosvojiteljske elite, in pobuda za postavitve spomenika slovenski osamosvojitvi. Prvi je propadel, drugi se bo izvedel, kako in s katerimi obrazi na spomeniku, je seveda odvisno od tega, kdo bo ob odkritju spomenika na oblasti.

Z Maistrom se je novodobna vojaška indoktrinacija izognila partizanski vojski ali jo vsaj v daljšem zgodovinskem loku minimizirala. Hkrati pa je odprla prostor za interpretacijo, da sta »prvi« slovenski vojski ob koncu prve svetovne vojne med drugo svetovno vojno sledili dve ideološko različni, partizanska in domobranska, obe slovenski, čeprav slednja sicer pod nemškim nadzorom in z dvakratno prisego Hitlerju. To pa ni nekaj, kar bi se v novodobni politični vzgoji posebej izpostavljalo.

Josip Broz - Tito in Franc Rozman - Stane, nekoč oba simbola jugoslovanskega in slovenskega narodnoosvobodilnega boja in državnosti, sta postala žrtvi političnih sprememb po letu 1991 in ostrega ideološkega in kulturnega boja, ki jim je sledil in v katerem je prišlo do številnih preimenovanj. Tito je bil deležen celo pravno zaukazane interpretacije zgodovine, saj je ustavno sodišče prepovedalo, da bi se ulica v Ljubljani zaradi avtokratske narave režima in zločinov v času Jugoslavije poimenovala po njem. Prepoved je postala nekakšen precedens – preprečiti še kakšne podobne poskuse poimenovanja.

V nasprotju s stigmatiziranimi dotedanjima vojaškima junakoma, je nova ideološka stvarnost samostojne države Rudolfu Maistru omogočila vzpon na slovenski spominski Olimp.

Tudi del strokovnega zgodovinopisja je po osamosvojitvi sodeloval pri mitizaciji Rudolfa Maistra. Procesi zgodovinopisne revizije so bili sicer mnogo širši in globlji, Maister je le del, resda pomemben del, mozaika reinterpretacij dotedanjih zgodovinskih spoznanj. Te so v zgodovinopisju nujne, potrebne in del naravnega, nenehnega procesa spoznavanja preteklosti. Vendar je tu šlo za nekaj drugega. Šlo je za stvarnost nove, mlade in relativno lahko nastale države, ki razen želje po vstopu v EU ni vedela, kaj bi sama s sabo. Nenadno doseženi »vrh« zgodovine je bilo zato treba zgodovinsko-logično utemeljiti. Temu se je iz različnih razlogov, naj so bili ideološki, politični, oportunistični, koristoljubni, hitro prilagodil tudi del zgodovinopisja. In je, tako kot sicer povsod po Balkanu, z interpretacijami za nazaj, »izoliranjem« nacionalne zgodovine od širših procesov, z gradnjo »zgodovinskih mostov« in vzpostavljanjem premočrtne zgodovine pomagal ustvariti novo podobo slovenske preteklosti. Leta 1992 je zgodovinar Janko Prunk s knjigo *Slovenski narodni vzpon* konjunktorno zakoličil novi trend, ki se izraža v hribo-lazniškem, povednem naslovu. Temu so sledile številne druge študije o »slovenski osamosvojitvi« leta 1918 in Državi SHS. Ta je iz enomesečne prehodne tvorbe večjega dela avstroogrskih južnih Slovanov, ki je bila del

širšega jugoslovanskega procesa združevanja, naenkrat postala prva oblika slovenske državnosti.

Seveda bi bilo poenostavljeno, pa tudi krivično, vse, kar je bilo o Maistru pa tudi sicer o njegovem obdobju napisanega, vreči v isti koš, ker veliko vidikov tedanjega časa in njegovega delovanja in življenja do tedaj ni bilo obravnavanih ali pa so bili obravnavani le pomanjkljivo. Ampak že tako veliko povečanje zanimanja zanj, vzpostavljanje društev in inštitucij itd., ki so se ukvarjale izključno z njim ter financiranje raziskav, razstav, spominskih sob, razprav in javnih diskurzov, ki so Maistra obravnavali iz različnih perspektiv, od vojaške in politične do kulturne in simbolne, je samo po sebi pokazatelj naprežanja vzpostavljanje njega kot središčno figuro slovenske samostojne države. Ob tem se neizogibno zastavlja vprašanje, namreč, ali je bil Maister predtem, tj. v obdobju socializma, zapostavljen ali obravnavan nepravilno? Tako percepcijo je novi pogled na zgodovino dejansko vsaj ustvaril: Maister je bil zapostavljen, zgodila se mu je zgodovinska krivica, in pika. Skorajda v vsakem zapisu o Maistru je možno prebrati to trditev.

Analitičen pregled pisanja o Maistru v strokovni in poljudni literaturi prejšnjega obdobja tega ne potrjuje. Še več, trdimo lahko, da je bil Maister z zgodovinopisnega stališča v socialističnem obdobju obravnavan bolj objektivno, kot to velja za obdobje po osamosvojitvi. Torej se bolj kot vprašanje, koliko se je Maistru dejansko godila krivica v prejšnjem obdobju, postavlja vprašanje, kako (ne)kritično je obravnavan in slavljen v novem ideološkem in narodnostnem konceptu zgodovine po nastanku samostojne države. Vse to so teme, ki bodo slovensko zgodovino pisje še dolgo zaposlovale.

Kritika dotedanje obravnave Maistra se je sicer začela že konec osemdesetih let, ob iztekanju slovenskega jugoslovanskega obdobja. S spominskim zbornikom *Boj za Maribor 1918–1919* ga je začel zgodovinar, novinar, urednik, vojaški častnik Janez J. Švajncer.

Švajncer v uvodu k tej svoji knjigi o Maistru uporablja danes povsem uveljavljen običajen apologetski slog in kaže odločno averzijo do Kraljevine SHS in nato Kraljevine Jugoslavije in njene vloge pri določitvi meja. Jedro njegove kritike je, da tudi v socialističnem obdobju, enako kot v kraljevini, slovenski boj za narodno svobodo leta 1918 ni bil predstavljen in obravnavan kot nekaj izvirnega, marveč zgolj kot prehod iz ene monarhije v drugo in kot posledica nekaterih drugih bolj ali manj pomembnih dogodkov. V njih pa so odločilno

vlogo imele velike sile, torej je srbska vojska v Sloveniji naredila eno samo veliko škodo, edino ozemlje, ki da smo ga dobili, pa da je tisto, ki ga je osvojil general Maister. Maistrova vojska da ni bila samo skupek prostovoljcev, kot so jih podcenjevalno imenovali, pač pa da je bila na ravni prave sodobne armade. V širšem političnem kontekstu pa da se enomesečni prehodni državi avstroogrskih Južnih Slovanov Državi SHS ni priznavalo, da je šlo za samostojno in neodvisno republiko.

Naj za ilustracijo Švajncerjevih zgodovinopisnih akrobacij navedemo naslednjo trditev: »Svoje meje na severu leta 1919 smo si Slovenci potegnili sami, s svojimi oficirji in vojaki. Česar nismo obdržali takrat, pa je uspelo tujcu.« Švajncer to dokazuje s trditvijo, da je slovensko-srbska ofenziva maja in junija 1919 na Koroškem sicer vojaško uspela, kljub temu pa »smo Slovenci izgubili celo popolnoma slovenske dele Koroške«.

Švajncer je ob tem »pozabil«, da je bila uspešna jugoslovanska ofenziva popravljanje katastrofalne slovenske ofenzive aprila 1919, zaradi katere so Avstrijci pognali Slovence čez Dravo, prišli do Slovenj Gradca, pa skozi predor v Področci skorajda pred Jesenice. Če bi bilo to stanje izhodišče za pogajanja na pariški mirovni konferenci in bi se njegova trditev, da »česar nismo obdržali takrat, pa je uspelo tujcu«, uresničila, bi bila Slovenija danes zagotovo pač precej skrčena, ob tem, da so v kritičnih trenutkih prodiranja italijanske vojske novembra 1918 njen pohod v Ljubljano, ki ga je vlada SHS celo pripravljala, preprečili srbski vojaki, vojni ujetniki, ki so se vračali iz ujetništva. Uspešna ofenziva, med katero je jugoslovanska vojska pod poveljstvom Krste Smiljanica popravila katastrofalno aprilsko ofenzivo, pa kasnejšega plebiscita ni mogla rešiti. Ta je bil prvenstveno zgrešenost tedanje slovenske politike.

Tezo, da je bila Maistrova zgodovinska vloga omalovaževana, zanikana ali zamolčevana, je po osamosvojitvi začel zagovarjati tudi Bruno Hartman, literarni zgodovinar, dramatur ter prevajalec in publicist, v svoji knjigi *Rudolf Maister – General in pesnik* iz leta 1998. A tedaj je Hartman negativno obdobje v dojemanju Maistra omejil predvsem na prvi dve desetletji po drugi svetovni vojni: »V sedemdesetih in osemdesetih so se začele razmere spreminjati: duhovna moč še živih Maistrovih sobojevnikov je v novem rodu prebudilo drugačno dojemanje generala Maistra,« je pisal.

Maistrovi soborci so poleg svojih drugih zadev leta 1966 res dosegli tudi ustanovitev Zveze borcev za severno mejo. Vendar ima Hartmanova ugotovitev

svoj drug razlog. Prav Hartman je bil namreč tisti, ki je v sedemdesetih in osemdesetih letih napisal glavna besedila o Maistru, vključno s prispevki za slovenske in jugoslovanske enciklopedije in leksikone. In drugi so povzemali po njem. Brez dvoma je Hartman Maistrovo vlogo kot sicer odličen intelektuallec znal postaviti v pravi zgodovinski kontekst. Po Hartmanu naj bi obravnavo generala Maistra v socialističnem obdobju izhajala iz razredne percepcije, pri čemer naj bi prednjačili slovenski komunisti. Ti naj bi v njem videli sovražnega predstavnika delavskega razreda. Podobno torej, kot so gledali nanj avstrijski socialdemokrati, slednji sicer tudi z nacionalno konotacijo, ker naj bi šlo za predstavnika sovražnega slovenskega meščanstva.

Koliko je bilo tovrstne politične obravnave in kakšen vpliv je imela, je težko soditi, saj literatura konkretnih primerov ne navaja. Za potrditev ali zavrnitev take ocene, bi bilo potrebno kar nekaj zgodovinskega napora, pregleda govorov politikov – med katerimi so bili nekateri vplivni tudi med prostovoljci, npr. Franc Leskošek - Luka –, sestankov partijskih in drugih organov in komisij, ki so bili zadolženi za zgodovino. Morda, toda tu gre za ugibanje, se je kaj od tega dogajalo na lokalni ravni, ker Maribor v tistem času ni ravno slovel po razgledanih partijskih funkcionarjih. Je pa še danes tam mogoče slišati kritike na račun tedanjih posameznih vodilnih slovenskih funkcionarjev, ki naj bi bili sovražni do Maistra, a brez navedb virov.

Edina večja znana partijska obravnava Maistra se je zgodila v oktobru leta 1977, ko je o njem na pobudo CK ZKS razpravljala skupina zgodovinarjev, France Filipič, Rado Jan, Dušan Nečak, Janko Pleterski, Mirko Stiplovšek, Tone Zorn in Milan Ževart. Razprava je bila sklicana zaradi pobud in predlogov, da se Maistru v Mariboru postavi spomenik. Uvodoma je Rado Jan dejal, da se »ob tem zdravorumsko povsem utemeljenem zahtevku v zgodovinski publicistiki pojavljata dve nasprotujoči si oceni o njem. Prva gleda nanj zgolj z nacionalnega vidika in pri tem zanemarja socialno razredni vidik, druga zapostavlja ljudsko-meščansko nacionalni vidik in izpostavlja zgolj socialistično delavski razredni vidik. Za prve je Maister idealiziran narodni junak, za druge skoroda ‹beli general›. Takšne so polarizacije. Povsem pravilna ni ne prva ne druga ocena.«

Razprava je bila analitična, na visokem strokovnem nivoju in razprava prav nič ne kaže na odklonilnost do Maistra ali njegovo omalovaževanje. Pravzaprav bi si lahko le želeli, da bi da bi se podobno profesionalen odnos ohranil tudi po osamosvojitvi. Naj izpostavimo nekaj poudarkov iz razprave. Opozorimo naj zlasti na poglobljeno in celovito analizo Maistra in njegovega zgodovinskega

konteksta, ki jo je naredil že omenjeni Janko Pleterški. V ideološko političnem kontekstu ga je res imel za »produkt tedanje vladajoče meščanske ideologije. To je bila ideologija slovenskega, narodno bolj radikalnega, liberalnega meščana«. Vendar je Pleterški Maistra postavil v nacionalni in širši mednarodni kontekst. Glede potrditve smrtne obsodbe dveh obsojencev, kar je bila v tistih časih ena glavnih kritik Maistra, pa je rekel: »To je nedvomno dejstvo in nimamo nobenega namena opravičevati ga. Seveda moramo vedeti, da je bil Maister vojaški poveljnik, ki mu je to padlo po sili razmer na mizo in se je moral o tem odločiti. Odločil se je tako. Vendar, če bi šli sedaj samo s tega vidika, potem je seveda treba vedeti, da je hkrati v Dravogradu pet obsojencev pomilostil [...] Tudi to je treba gledati v kontekstu«. Podobno je glede smrtnih obsodb ocenjeval Milan Ževart, ki je tudi prikazal Maistrove razloge za odnos do stavke železničarjev. Zatrdil je tudi, da v gradivu ni podatkov o Maistrovi vlogi pri dušitvi upora. Mirko Stiplovšek je v analizi stavke povedal, da je imela stavka prevladujoč nacionalno-politični značaj, socialno-ekonomski pa je bil drugotnega pomena in tega so skušale tedanje slovenske oblasti rešiti.

Glede spomenika se razpravljavci niso opredeljevali, opozarjali so na premislek, kakšna bo reakcija Avstrije, kaj bi to pomenilo za manjšino – bil je to namreč čas hudih pritiskov na slovensko manjšino na Koroškem – in razmišljali, da bi bilo takemu spomeniku smiselno dati kontekst tvorca domovine in doma, kot so Poljaki storili s Pilsudskim, ker to mednarodno ne bi bilo problematično. Problem naj bi sicer po informaciji Filipiča v Mariboru rešili tako, da bi nova osnovna šola dobila ime po boricah za severno mejo, Maistrov spomenik iz avle občinske skupščine pa bi šel v javni prostor pred šolo v Šentilju, ki nosi ime po generalu Maistru. S tem bi se izognili spomeniku na konju, ki s sabljo kaže proti Avstriji.

Kot najbolj kritičen pisec o Maistru je bil po osamosvojitvi ocenjevan France Klopčič, še posebej njegova knjiga *O preteklosti drugače* iz leta 1984. Klopčič, predvojni komunist, ki je leta preživel v sovjetskem gulagu in bil velika moralna avtoriteta, naj bi Maistra ocenjeval s stališča historičnega materializma in sovjetske politične kritike osebnosti po Stalinovi smrti.

Klopčič v knjigi – gre za ponatisnjen članek, ki je najprej izšel v Časopisu za zgodovino in narodopisje leta 1979, že tam pa je nanj odgovoril Lojze Ude – pravi, da pri priznavanju zaslug boja za Maribor in severno mejo ni razlik in ta mnenja so prevladujoča, vendar »v pretiravanju zaslug zaidejo v skrajnost, v kult osebnosti Maistra. Kot poveljnik vojaških sil je pokazal akcijsko

sposobnost, razumevanje perečih nalog in politični pogum. Izrazil je avten-
tičen interes za osvoboditev Slovencev, za narodno oblast. V tem smislu je
Maister nosilec občaslovenskih interesov, ki je z obrambo in utrditvijo se-
verne meje znatno prispeval k osvoboditvi Slovenije, a s tem k ustanovitvi
nove jugoslovanske države«. Klopčič sicer pri tem poudarja, da imajo velike
zasluge tudi drugi častniki in vojaki in da brez njihove požrtvovalnosti »sam
Maister, pa naj ga še tako kujejo v oblake, ne bi mogel biti, kar je postal«. V
nasprotju z ocenami, da je Maister predstavljal interese in cilje liberalnega
slovenskega meščanstva, pa Klopčič trdi, da so »viharni prevratni dnevi jese-
ni 1918 dvignili prav Maistra iz nižin naroda, kakor dela vsaka pristna revo-
lucija. V obrambi Maribora in severne meje se ni našel na vodilnem mestu
noben poklicni politik in strankarski zastopnik, sposoben za to nalogo, ki jo
je izpolnil Maister«. Kot zaslugo mu šteje tudi, da je šel dlje od Narodnega
sveta v Ljubljani. V nadaljevanju pa Maistru očita, da je dal zadušiti vojaški
upor v Mariboru in da je bil to protiljudski akt, saj so vojaki izražali socialne
interese ljudstva. Mimogrede, Lojze Ude je Klopčiču med drugim ugovarjal
z zanimivim argumentom, da obsojena in ustreljena vojaka nista bila boljše-
vika, ker sta se spovedala, prejela zakramente in nista umrla junaške smrti,
kot je to običajno za boljševice.

Skratka Maister je po Klopčiču izpolnil narodne cilje, odpovedal pa je pri social-
nih in tu »zgodovina zariše kruto ločnico«. Jedro njegove kritike sicer ni toliko na
Maistru kot na slovenskem meščanstvu: »Pomembnejše se mi zdi ugotoviti, da
je bil Maister v bojih za severno mejo na ravni, ki bi jo moralo doseči in zavzeti
slovensko meščanstvo kot razred, a tega ni storilo. Ni bilo sposobno zagotoviti
pravične, to je etnične meje slovenskega naroda na zahodu. Proti Italijanom ni
poslalo niti enega vojaka, izgubili smo Slovensko primorje, 400.000 ljudi in to je
bil polom slovenske buržoazije, ki na zahodni fronti ni promovirala ne Maistra
ne borcev za severno mejo. Ker se je slovenska buržoazija, ki je vodila slovensko
družbo v svojih dejanjih naslanjala na zgrešene politične zamisli, ali pa jih sploh
ni imela, ni bil dosežen cilj Zedinjene Slovenije.«

Med zgrešenosti Klopčič šteje »pogubno antantofilstvo« in nekritično vero
v ZDA in Wilsona, pa tudi »strah pred nezadovoljnim in puntarskim ljud-
stvom.« »Dogodki kot oktobrska revolucija in revolucionarni razvoj v Evropi
so slovensko meščanstvo dobesedno držali za vrat,« je tedaj še pisal Klopčič.

Če odmislimo t. i. historični materializem, ki ga lahko očitamo Klopčiču in
obenem posodobimo njegovo razredno izrazoslovje, se njegove ugotovitve ne

razlikujejo kaj bistveno od tistega, kar lahko beremo v današnjih resnejših zgodovinopisnih študijah.

Brez dvoma Rudolfu Maistru ne moremo odrehati pomembnega položaja v procesu oblikovanja slovenskega nacionalnega zavedanja v obdobju po prvi svetovni vojni in prav posebej ne zaslug za pridobitev ozemlja, saj je na terenu odigral ključno vlogo pri zagotavljanju, da je Maribor z okolico ostal del Slovenije. Vendar pa bi bilo pretirano trditi, da je celotna Štajerska avtomatično postala del Slovenije zgolj zaradi njegovega delovanja. Arhivi pariške mirovne konference in držav udeleženk namreč kažejo, da je bilo odločanje o mejah odvisno od številnih dejavnikov, kot so ocene komisij na terenu, politične intervencije, diplomatska dogovarjanja in drugo. Na koncu so ključno vlogo odigrali glavni zmagovalci, »veliki štirje«, pred tem pa predsednik komisije za meje André Tardieu. Obvladovanje ozemlja je v konkretnem mariborskem primeru, kljub nemškim demonstracijam in streljanju, imelo določen vpliv na diplomate. Kaj lahko pa bi bilo tudi obratno, kot je bilo v primeru jugoslovanske osvojitve Celovca. Vendar je jugoslovanska vojaška intervencija z uspešnim prodorom kljub zapovedanemu umiku na demarkacijsko linijo odmaknila verjetno razpravljanje o meji na zatečenem stanju po neuspehi aprilski ofenzivi leta 1919. To pa bi lahko pripeljalo do izgube tudi velikega dela današnje slovenske Koroške.

Rudolf Maister je bil kot intendantski častnik sposoben organizator, kar je bilo v tistem odločilnem času ob improvizirani, šibki, omahujoči in različnim vplivom podvrženi vladi SHS v Ljubljani odločilno. S pomočjo Antona Rosine, poslovneža in podjetnika iz Maribora ter širše mreže podpornih organizacij in posameznikov, ki prispevali k oblikovanju in financiranju Maistrovih sil in vsaj minimalno plačevali Maistrove prostovoljce – kdo pa bi se v času lakote in pomanjkanja, po štirih letih vojne šel borit zastonj –, je uspel organizirati solidne prostovoljske enote. To je bilo pomembnejše, kot če bi se bojeval sam, čeprav je sicer v majski in junjski ofenzivi leta 1919 sodeloval kot poveljujoči častnik. Brez te organizacije prostovoljskih enot za bojevanje sploh ne bi bilo. V tem kontekstu je Maistrova vloga za Maribor, mesto, ki je v 20. stoletju izgubilo najprej nacionalno, po razpadu Jugoslavije pa še razredno identiteto, gotovo simbolna. Ima pa tudi aktualni pomen, saj se danes nemški in avstrijski vpliv v mesto in okolico vztrajno vračata – ekonomske investicije, okrog štirinajst tisoč ljudi iz mesta in okolice na dnevnem na delu v Avstriji.

A vrnimo se k našemu začetnemu vprašanju. Zakaj je sicer pomembna zgodovinska osebnost v slovenskem kolektivnem imaginariju prerasla svojo

zgodovinsko vlogo v svojem času in ni več zgolj zgodovinski lik, vreden obravnave v dobrem in slabem, temveč mit? Zakaj je Maister za nazaj postal mitska figura, ki presega vse vladarje, celo cesarja Franca Jožefa in maršala Josipa Broza - Tita? Zakaj je postal utelešenje imaginarnega, mesijanskega kralja Matjaža, ki se je prebudil šele potem, ko je država že nastala in Rudolfa Maistra, generala in pesnika, za nazaj vzpostavil kot osrednjo figuro bojevnika za slovensko zemljo, kulturo in jezik?

Vzroki za to so zapleteni, tako psihološki kot ideološki, pomembna pa je tudi že orisana reinterpretacija slovenske identitete, ki so jo po slovenski osamosvojitvi na vsak način hoteli ločiti od svojega jugoslovanskega obdobja. Zgodovina, ki je bila v preteklosti obravnavana v kontekstu širše jugoslovanske, je bila po osamosvojitvi izolirana na ozko prizmo slovenskega nacionalnega gibanja. Maister je zaradi svojega prispevka k zaščiti dela slovenskega ozemlja postal idealen kandidat za ključno simbolno figuro slovenske osamosvojitve, saj iz glavnega živečega vojaškega osamosvojitelja zaradi kulturnega boja in poznavanja tistega, kar se je v resnici zgodilo med desetdnevno vojno, kljub trudu desnega političnega spektra ni bilo mogoče narediti kralja Matjaža. In tako je figura Maistra v nekaj letih po osamosvojitvi prešla iz vloge domoljubnega generala v status nacionalnega simbola.

To seveda ni edinstven primer. Nasprotno, gre za pogost pojav, značilen za nacionalne države, še posebej majhne. Naj si zato ob koncu fenomen zgodovinske metamorfoze Rudolfa Maistra ogledamo še skozi tri teoretične pristope.

Z analizami transformacije zgodovinske osebe v kulturno figuro z mitološko težo so se in se do danes ukvarjajo mnogi pisci. A za ta konkreten primer lahko zelo nazorno uporabimo metodologije mitov in znakov, kot so jih v svoji delih razvili francoski filozof Roland Barthes, ameriški zgodovinar, filozof, pisatelj romunskega porekla Mircea Eliade in italijanski zgodovinar in literarni zgodovinar Umberto Eco, trije zagotovo najbolj eminentni pisci svoje stroke. Čeprav izhajajo iz različnih teoretskih okolij, vsak izmed njih ponuja pomembno perspektivo za razumevanje, kako in zakaj neka osebnost vstopi v mitološki register kulture. Povezuje jih prepričanje, da mit ni pasivna stvar neke preteklosti, temveč aktivna kategorija vsakokratna sodobnosti. Eliade bi Maistra interpretiral kot sakralnega ustanovitelja, ki v arhetipskem smislu vzpostavlja svet, Eco kot kulturni znak, ki omogoča sodobno pripoved o narodni identiteti, in Barthes kot ideološki mit, ki prikriva zgodovinske napetosti in projicira narod kot večno danost.

1.

Maister kot sakralna figura

Mircea Eliade v svojih delih, predvsem v *The Sacred and the Profane – The Nature of Religion* (1957) in *Myths, Dreams and Mysteries* (1960), utemeljuje mit kot strukturirani izraz arhetipskih izkušenj, ki posamezniku in skupnosti omogoča orientacijo v svetu. Ključna razlika med sakralnim in profanim prostorom in časom omogoča, da zgodovinske osebnosti v določenih kulturnih okoliščinah prevzamejo status arhetipskih junakov. Eliadejev koncept „herosa civilizatorja“, tj. junaka, ki z dejanjem ustvarja red iz kaosa, ponuja okvir za razumevanje Maistra kot figuro ustanovitve. Ob koncu prve svetovne vojne, ko se na ozemlju razpadajoče Avstro-Ogrske ustvari politični, mednacionalni, vojaški in teritorialni kaos, Maister nastopi kot nosilec reda: zameji prostor, brani narod, vzpostavi simbolno in dejansko suverenost. V kulturnem spominu njegovo dejanje ni zgolj zgodovinski dogodek, temveč ritualni trenutek, ki se v kolektivnem imaginariju neprestano ponavlja. Kot pravi Eliade, se mit vedno znova obnavlja skozi ritual, in tako Maistrov dan, ki ga obeležujemo kot državni praznik, postane obred ponovne vzpostavitve svetega reda. To Maistrov lik dvigne v sakralno sfero.

2.

Maister kot funkcionalni mit

Umberto Eco v knjigah *A Theory of Semiotics* (1976) in *Inventing the Enemy and Other Occasional Writings* (2012) poudarja, da se znaki, simboli in miti v sodobni družbi nevede reproducirajo, pogosto kot orodja kolektivne identitete. Po Eco mit ni nekaj nadnaravnega ali primitivnega, temveč kulturološki konstrukt, ki omogoča pomnjenje ne glede na zgodovinsko resničnost. V tem okviru bi bil Maister za Eco funkcionalni mit, tj. lik, ki je iz zgodovinskega konteksta prešel v semiotični sistem, kjer pomeni pogum, nacionalno suverenost, vojaško odločnost, kulturno trdnost. Te lastnosti niso naključne, temveč so produkt postosamosvojitvene ideološke konstrukcije, ki išče temelje slovenske državnosti v zgodovinsko prepričljivih figurah. Maister se kot kulturni znak povezuje s simboli očetovstva naroda, s krščanskimi motivi žrtvovanja – zapostavljen, ignoriran, podcenjevan –, pa tudi s popkulturnimi arhetipi heroja. Njegov pomen ni odvisen od dejstev, temveč od diskurzivne rabe, ki v določenem zgodovinskem trenutku zadovoljuje potrebo po narativni konsolidaciji narodne identitete.

3. Maister kot mitološki znak

Roland Barthes, utemeljitelj semiotske teorije v knjigi *Mythologies* (1957) razčleni, kako kultura uporablja znake, da jih spremeni v psevdonaravne resnice, mit pa definira kot drugi red pomenjenja, kjer realno postane nosilec ideologije. Za Barthesa ni ključna vsebina mita, temveč učinek naravnosti, ki ga proizvaja. V tem duhu je Maister zgodovinski lik, transformiran v naravni simbol slovenskosti. Maistrova podoba, upodobljena na kipih, v šolskih učbenikih, na državnih proslavah, spominskih kovancih itd., danes tudi v internetni obliki, proizvaja ideološko fikcijo, po kateri je narod vedno obstajal, imel svojega branilca in naravne pravice do prostora. V tem procesu se resnična zgodovinska kompleksnost Maistra, njegova osebna politična stališča, socialna (razredna) vpetost, notranje dileme, npr. vojak-pesnik, napačne odločitve [...] zglati in izprazni, da lahko figura funkcionira kot prenosnik nacionalne resnice.

Maister je torej vzorčni slovenski primer pretvarjanja zgodovinske osebnosti v nosilca naroda kot osebe, je simbol in mit, ki namesto zgodovinske resnice svoji skupnosti ponuja aktualni politični smisel. Ni le general iz let 1918 in 1919, temveč ogledalo tega, kako Slovenci želimo razumeti svojo preteklost in kako jo skozi mit ob zadnjem velikem zgodovinskem prelomu (po)ustvarjamo na novo.

Naj naša razmišljanja sklenemo z razlago Antona Trstenjaka, psihologa, teologa in duhovnika, svojčas enega najboljših poznavalcev človeških ravnanj in tistega, kar radi označujemo kot »slovenski narodni značaj«. Trstenjak je odnos do Maistra nekaj let pred prihajajočo Maistrovsko evforijo, leta 1985, opisal kot projekcijo vseh lastnosti, ki jih človek pogreša in potrebuje na svoji življenjski poti, kot projekcijo prednosti in zmožnosti, ki naj bi jih človek sicer sam uresničeval, personificira v svojem idealu. Takole je Trstenjak pisal v svoji knjigi *Človek, bitje prihodnosti*.

Tako smo po letu 1918 vse junaške odlike in dotlej manjkajoč cesarski sij projicirali v prvega in edinega slovenskega generala R. Maistra, ki nam je veljal za simbol osvoboditve [...] Čeprav Maister ni bil nikoli strateg na bojišču, temveč samo intendantski častnik, in čeprav so ti mladi njegovi častniki prišli z bojišča z večjimi izkušnjami in preizkušenim junaštvom, so videli in hoteli

videti v svojem generalu poosebljene vse vojaške vrline in odlike. Vse odlično so projicirali vanj; to so potrebovali, ker so le tako lahko ohranili svoje navdušenje in junaštvo. Isto je delalo z njim vse slovensko ljudstvo. Vemo: nekdo je moral priti in biti v zame-no za vladarja. Tako bi se tudi general Maister po znanem psiho-loško zgodovinskem odvijanju dogodkov polagoma mitologiziral, postal bi za potomce kasnejših rodov že pravljica, mit, če ne bi tega razvoja zaustavil narodnoosvobodilni boj s partizanstvom med drugo svetovno vojno, ki je generala Maistra in njegovo delo s staro Jugoslavijo vred hudo zasenčil in mu vzel njegov sij [...]. Res pa je: mit nikoli ne zastari. Mit je pravzaprav le zastarela uto-pija: je načrt za prihodnost, ki je že zdavnaj zdrknila v preteklost, nekakšna fosilija utopije.

Zgodilo pa se je prav nasprotno. Anton Trstenjak je umrl leta 1996 in tako še dočakal, da je fosilna utopija oživela. Rudolf Maister, novi kralj Matjaž, se je prebudil, mitološko odrešil Slovence in postal njihov simbol vojaške odločno-sti ter domoljubja in državnosti. V slovenski mitologiji najnovejšega reda tudi že ima svojega naslednika. A ta z njim, z Maistrom, takšni so pač miti, nima nič. Ni namreč ne general ne pesnik, za začetek.

Izbrana literatura

- Barthes, Roland, *Mythologies* (Paris 1957).
 Eco, Umberto, *A Theory of Semiotics* (Bloomington 1976).
 Eco, Umberto, *Inventing the Enemy and Other Occasional Writings* (Boston 2012).
 Eliade, Mircea, *Myths, Dreams and Mysteries* (New York 1960).
 Eliade, Mircea, *The Sacred and the Profane: The Nature of Religion* (New York 1957).
 Hartman, Bruno, *Rudolf Maister, general in pesnik* (Ljubljana 2006).
 Klopčič, France, *O preteklosti drugače* (Ljubljana 1984).
 O pomenu in zgodovinski vlogi generala Rudolfa Maistra ob razpadu Avstroogrske in nastanku Države Srbov, Hrvatov in Slovencev, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 2 (1986) 178–193.
 Švajncar, Janez J. (ur.) *Boj za Maribor 1918–1919. Spominski zbornik ob sedemdesetle-tnici bojev za Maribor in severno Štajersko mejo na slovenskem Štajerskem* (Maribor 1988).
 Trstenjak, Anton, *Človek, bitje prihodnost. Okvirna antropologija* (Ljubljana 1985).